

Лекція

Педагогічна психологія як наука

Мета: дати поняття студентам про предмет, завдання та сучасний стан розвитку педагогічної психології. Забезпечити засвоєння структури та основних проблем педагогічної психології, історичні етапи становлення як науки. Розвивати аналітичне та логічне мислення, понятійний апарат здобувачів фахової передвищої освіти з навчальної дисципліни. Виховувати професійну культуру студентів: бажання використовувати психологічні знання у професійній діяльності.

Мотивація мети: знайомство з педагогічною психологією як наукою сприяє формуванню розуміння студентами її важливості для навчання і розвитку дитини раннього та дошкільного віку.

План

1. Предмет, завдання та сучасний стан розвитку педагогічної психології.
2. Основні проблеми, при вирішенні яких педагогу необхідні знання з психології.
3. Структура педагогічної психології. Дошкільна педагогічна психологія як окрема галузь педагогічної психології.
4. Основні проблеми педагогічної психології.
5. Основні історичні етапи становлення педагогічної психології як науки.
6. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками. Єдність педагогічної та вікової психології.
7. Принципи і методи дослідження педагогічної психології.

Література:

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К.: Просвіта, 2008. – 400с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія: [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Власова О.І. – К: «Либідь», 2005. – 400 с.
3. Педагогічна психологія: навч. посібник для педінститутів / [за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенко]. - К. : Вища шк., 1991. - 184 с.
4. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія: [навчальний посібник] / Поліщук В. М. – Вид. 3-тє, виправ. – Суми: Університетська книга, 2010. – 352с.
5. Савчин М. В. Педагогічна психологія: [навчальний посібник] / Савчин М. В. – К: «Академвидав», 2007. – 424с.
6. Педагогічна психологія: навчальний посібник / [Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В.]. – К: Центр учбової літератури, 2012. – 168с.

Ключові слова: педагогічна психологія, дошкільна педагогічна психологія,

дошкільна освіта, психічна діяльність, навчання, виховання, розвиток, психічний розвиток, методи педагогічної психології, принципи педагогічної психології.

Засоби навчання: презентація, Moodle, Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію;
- скласти психологічний словник з ключових слів теми;
- підготуватися до практичних занять (див. Інструкції до практичних занять «Педагогічна психологія як наука», «Методи дослідження у педагогічній психології»).

Питання та завдання для самоконтролю:

1. У чому полягає особливість предмету вивчення педагогічної психології?
2. Чим відрізняється предмет вивчення педагогічної психології від предмету вивчення вікової психології?
3. Які проблеми педагогічної психології є недостатньо вирішені на сучасному етапі?
4. З якими дисциплінами і як саме пов'язана педагогічна психологія?
5. Чи можна назвати педагогічну психологію виключно теоретичною дисципліною?
6. На яких спеціальних принципах ґрунтується педагогічна психологія як наука?
7. Назвіть і дайте коротку характеристику методів організації дослідження педагогічної психології.
8. Де і як використовують на практиці знання з педагогічної психології?

1. Предмет, завдання та сучасний стан розвитку педагогічної психології

Педагогічна психологія – це самостійна галузь психологічної науки, що зосереджена на пізнанні і використанні психологічного і особистісного потенціалів суб'єктів педагогічної діяльності в процесі навчання, виховання та оволодіння соціокультурним досвідом.

Предметом педагогічної психології з точки зору різних науковців є:

- закономірності оволодіння знаннями, уміннями і навичками, індивідуальні відмінності в цих процесах... закономірності формування в учнів... творчого активного мислення... зміни у психіці (**В. А. Крутецький**);
- закономірності розвитку людини в умовах навчання і виховання (**Л. І. Божович**);
- факти, механізми, закономірності оволодіння людиною соціокультурним досвідом і спричинені цим процесом засвоєння зміни на рівні інтелектуального і особистісного розвитку людини (дитини) як суб'єкта навчальної діяльності (**І. О. Зимня**).

Розуміючи педагогічну психологію як науку про людську психіку і поведінку в процесі навчання і виховання, можна конкретизувати і її **предмет дослідження: закономірності психічної діяльності людини (дитини) в процесі розвитку, навчання і виховання.**

2. Основні проблеми, при вирішенні яких педагогу необхідні знання з психології

Педагогічна психологія є наукою, яка інтегрує в собі психологічні і педагогічні знання. Педагогу, особливо вихователю, необхідно досконало знати психологічні особливості маленьких дітей.

Психологічні знання можуть знадобитися педагогові насамперед у таких ситуаціях:

- налагодження контакту з дітьми при першому знайомстві з ними або подолання смислових бар'єрів у разі непорозумінь;
- створення і підтримка дисципліни в групі дітей;
- знаходження індивідуального підходу до дошкільників з порушеннями в поведінці (гіперактивні, тривожні, сором'язливі, агресивні діти);
- попередження і вирішення конфліктних ситуацій між учасниками педагогічного процесу;
- саморегуляція власних психічних станів (у початковий період педагогічної діяльності, при синдромі професійного вигорання тощо).

3. Структура педагогічної психології. Дошкільна педагогічна психологія як окрема галузь педагогічної психології.

У структурі педагогічної психології виділяють:

- **теоретичну педагогічну психологію** (вивчає предмет, об'єкт, принципи, методи, основні концепції навчання, виховання і розвитку);
- **практичну педагогічну психологію** (вивчає психологічні основи конкретних методів навчання, виховання і розвитку дітей, школярів та дорослих);
- **дошкільну педагогічну психологію** (вивчає психологічні основи освіти дітей до вступу до школи);
- **педагогічну психологію середньої освіти** (вивчає психологічні засади навчання, виховання і розвитку школярів та особливості педагогічної діяльності вчителя);
- **педагогічну психологію вищої школи і безперервної освіти** (вивчає психологічні основи організації освіти у вищій школі, перекваліфікацію фахівців, професійного вдосконалення та самовдосконалення тощо).

Крім того, у педагогічній психології традиційно виділяють три *основні розділи*: психологію навчання, психологію виховання і психологію педагога. У цьому ключі в **дошкільній педагогічній психології** можна умовно виокремити такі галузі:

- **Психологію навчальних і розвивальних впливів.** У дошкільному віці розвивальні і навчальні впливи на дітей виступають у нероздільній єдності і спрямовані на організацію активної життєдіяльності дітей, на їх пізнання навколишньої дійсності. Тому *предметом даної галузі є пошук і створення оптимальних умов та найбільш доцільних навчальних методів і прийомів, що сприяють керуванню пізнавальною активністю дітей та розвитком їхніх психічних процесів.*

- **Психологію виховання дошкільників,** яка досліджує психологічні закономірності формування особистості дитини в умовах цілеспрямованої організації педагогічного процесу в дитячому садку, тобто вивчає процеси, що здійснюються при взаємодії вихователя і вихованця, а також взаємодію між вихованцями.

- **Психологію педагога (вихователя дошкільного навчального закладу)**, яка вивчає психологічні проблеми, що включають вихователя як спеціаліста з притаманними йому функціями, його психологічну культуру, професійні вміння, труднощі педагогічної діяльності тощо.

4. Основні проблеми педагогічної психології.

Основними практичними проблемами дошкільної педагогічної психології як науки є:

- забезпечення раціонального співвідношення стихійних та організованих педагогічних впливів на дітей у дошкільні роки;
- поєднання загальних вікових закономірностей і гендерних та індивідуальних відмінностей розвитку в навчанні та вихованні дошкільників;
- знаходження і максимально ефективного використання сенситивних періодів розвитку психіки дітей у дошкільному віці;
- психологічна підготовка дітей до навчання в школі та забезпечення наступності між дитячим садком і школою в цьому аспекті;
- діагностика та психологічна допомога педагогічно занедбаним дітям та дітям з порушеннями в поведінці;
- побудова і зміст навчально-виховного процесу в різновікових групах дітей дитячих садків;
- подолання впливу директивної педагогіки та забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів і дітей у дошкільному закладі;
- нейтралізація негативного соціального впливу на дітей;
- удосконалення психологічної культури вихователя дошкільного закладу.

На сучасному етапі особливо актуальними є:

1. **Проблеми інклюзивної освіти.** Наразі в Україні стрімко збільшується кількість дітей з особливими потребами, тому постало питання необхідності їх виховання у звичайних дитячих садках. Втім, нині не всі заклади готові забезпечити таким дітям належне виховання і супровід,

що пов'язано і з відповідною підготовкою фахівців, і з матеріально-технічними труднощами, і багатьма іншими питаннями, на вирішення яких і спрямовані завдання педагогічної психології.

2. **Проблеми доцільності навчання дітей з шестирічного віку.** Питання про те, з якого віку найдоцільніше починати шкільне навчання, не нове, однак і досі немає однозначної відповіді на нього. Практика свідчить, що не кожна шестирічна дитина готова до учіння в школі, і тому виникла необхідність насамперед діагностувати рівень дошкільної психологічної зрілості як системи психологічних досягнень, яких набуває дитина на етапі дошкільного віку і які свідчать про її здатність до соціальної адаптації та адекватного входження в навчальну діяльність школяра. Це питання постійно піднімається і з'ясовуються нові підходи до його вирішення.
3. **Проблеми впровадження ІКТ в навчально-виховний процес закладів дошкільної освіти.** В умовах розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства постає необхідність впровадження комп'ютерних технологій і в освітній процес дошкільних навчальних закладів. З цим пов'язані певні труднощі для дошкільників, і в силу їхніх вікових особливостей існують специфічні правила роботи і обмеження при використанні комп'ютерів. У зв'язку з цим йде активний пошук найбільш ефективних шляхів вирішення цього питання.
4. **Проблеми впровадження різнопланових інноваційних технологій вЗДО.** Наразі у галузі дошкільної освіти активно впроваджують новітні технології та навчальні програми. Однак бракує наукового обґрунтування варіативності дошкільних програм з чіткими критеріями вибору педагогом розумного і потрібного для дитини. Крім того, є необхідність організувати незалежну кваліфікаційну психологічну експертизу матеріалів, розрахованих на дитячу аудиторію, оскільки таких матеріалів для дітей багато і не всі вони відповідають сучасним вимогам.

5. Проблеми організації ефективної діяльності психологічної служби в дитячому садку. Психолог у дитячому садку є необхідною ключовою фігурою для забезпечення психологічного здоров'я як дітей, так і вихователів. Наразі проблемою є усвідомлення і виокремлення основних завдань психологічної служби та ефективна взаємодія психолога з вихователями дошкільного навчального закладу та психологами шкіл.

6. Проблеми вдосконалення психологічної компетентності фахівців у галузі дошкільної освіти. Практика свідчить про відсутність єдиного підходу щодо тлумачення понять, які характеризують процес особистісно-професійного зростання вихователів ЗДО. Необхідним є уточнення таких понять, як психологічна культура, психологічна компетентність, педагогічна компетентність педагога, а також виокремлення ефективних шляхів їх вдосконалення.

Зазначені проблеми визначають і **основні практичні завдання дошкільної педагогічної психології:**

- вивчити динаміку сприйнятливості дошкільників до стихійних і організованих педагогічних впливів;
- створити такі психолого-педагогічні умови роботи з дітьми, які оптимально враховували б як загальні вікові закономірності психічного розвитку, так й індивідуальні особливості кожної дитини;
- виокремити основні завдання психологічної підготовки дітей у дитячому садку до майбутнього навчання в школі, які враховували б закономірності розвитку психіки дитини і, водночас, оптимально узгоджувалися зі шкільними вимогами;
- виокремити індивідуальні способи роботи з педагогічно занедбаними, обдарованими дітьми та дітьми з порушеннями в поведінці та загальні завдання організації життєдіяльності дитини в дитячому садку;

- розробити та окреслити оптимальні шляхи впровадження найбільш доцільних інноваційних технологій та програм, які забезпечували б суб'єкт-суб'єкту взаємодію педагогів і дітей в ЗДО;
- популяризувати знання з педагогічної психології та окреслити шляхи участі батьків у педагогічній роботі вихователів дитячого садка задля нейтралізації негативного соціального впливу на дітей;
- виокремити шляхи розвитку психологічної культури вихователя ЗДО.

5. Основні історичні етапи становлення педагогічної психології як науки.

Зазначені завдання і проблеми характерні для сучасної педагогічної психології, однак вони цікавили фахівців ще з давніх часів. В історичному становленні педагогічної психології як науки умовно можна виділити кілька етапів, **починаючи з XVII століття**, хоча саме поняття «педагогічна психологія» увійшло в науковий обіг з появою книги Петра Федоровича Каптерєва «Педагогічна психологія» (1876).

Перший етап (із середини XVII століття до кінця XIX століття) називають загальнодидактичним (або філософсько-педагогічним). У цей період основними були педагогічні ідеї класиків-дидактів у навчанні і вихованні, однак вже тоді поставало питання про необхідність всебічного вивчення психіки і особистості дитини для більш ефективного педагогічного впливу на неї.

Цей період представлений іменами: Яна Амоса Коменського, Генріха Песталоцці, Йоганна Фрідріха Гербарта (видатні педагоги, що заклали основні ідеї навчання і виховання дітей), Адольфа Дистервейга, Костянтина Дмитровича Ушинського (наголошували на необхідності вивчення психології дитини і педагога), Петра Федоровича Каптерєва (здійснив фундаментальний аналіз праць видатних дидактів, а також представників «експериментальної дидактики», розробив психологічний підхід до розгляду освітнього процесу як сукупності навчання і виховання), Станіслава Теофіловича Шацького (розробив цілісну концепцію гуманізації та демократизації виховання в процесі соціалізації людини).

Другий етап (з кінця XIX століття до початку 50-х років XX століття) є етапом оформлення педагогічної психології в самостійну галузь наукового знання. Саме в цей час психологія переживала глибоку методологічну кризу, пов'язану з труднощами пошуку об'єктивних методів дослідження психіки. У результаті дискусій учені не могли знайти спільне розуміння того, що повинна вивчати психологічна наука і за допомогою яких методів. Тому єдина психологія розділилася на кілька шкіл, які по-різному розглядали предмет психології і пропонували різні методи дослідження психіки, виникали численні теорії психічного розвитку дітей. У цей період з'являються перші експериментальні роботи в галузі педагогічної психології, виник особливий психолого-педагогічний напрям — **педологія**, у якому комплексно на основі психофізіологічних, анатомічних, психологічних і соціологічних вимірів визначалися особливості поведінки дитини з метою діагностики її розвитку.

Типовими представниками цього етапу розвитку педагогічної психології як науки є: Альфред Біне (експериментально досліджував етапи розвитку мислення у дітей), Ернст Мейман (у книзі «Лекції з експериментальної педагогіки» створив своєрідну енциклопедію педагогічної психології і запропонував нові підходи до розуміння пізнавального розвитку дітей), Генрі Еббінгауз (створив діагностичні методики для дослідження пам'яті та розумового розвитку дітей), Джон Уотсон (експериментально досліджував умови, що сприяють або заважають навчінню дітей), Олександр Петрович Нечаєв (досліджував психофізичну природу дитячого розвитку і особливості індивідуального розвитку в умовах навчання), Павло Петрович Блонський (запропонував генетичний метод навчання дітей), Борис Герасимович Ананьєв (засновник «онтопсихології», досліджував проблеми розвитку розумової діяльності, свідомості, самосвідомості, характеру, волі в умовах навчання) та ін.

У розвиток дошкільної педагогічної психології на цьому етапі особливий внесок зробили: **Жан Піаже** (вивчав розвиток інтелекту дитини,

егоцентризм мислення дошкільників тощо), **Анрі Валлон** (зосереджувався на проблемах усвідомлення дітьми своїх дій та чинниках, які цьому сприяють, зокрема таких як наслідування, позитивні емоції тощо), **Марія Монтесорі** (розробила систему вправ, що сприяють інтелектуальному розвитку дітей дошкільного віку), **Лев Семенович Виготський** (у руслі культурно-історичної концепції вивчав психічний розвиток дітей), **Григорій Силевич Костюк** (досліджував питання про взаємозв'язки навчання і розвитку, провідну роль навчання і виховання в розвитку дітей тощо), **Сергій Леонідович Рубінштейн**, **Олексій Миколайович Леонтьєв**, **Дмитро Федотович Ніколенко**, **Людмила Микитівна Проколієнко** (вчення про розвиток психіки дітей в діяльності, дослідження єдності свідомості і діяльності) та ін.

Окремо слід згадати про постаті видатних педагогів **Антон Семенович Макаренка** та **Василя Олександровича Сухомлинського**, цінні ідеї яких збагатили психологію виховання і розвитку дітей дошкільного віку.

Третій етап (з 50-х років ХХ століття до сьогодні). Цей період характеризується діяльністю вчених, які заклали теоретичні основи психологічних теорій навчання: **Беррес Скіннер** (на основі ідей психологічної теорії біхевіоризму запропонував ідею програмованого навчання), **Лев Наумович Ланда** (сформулював теорію алгоритмізованого навчання), **Мірза Ісмаїлович Махмутов** (один із засновників цілісної системи проблемного навчання), **Петро Якович Гальперін**, **Ніна Федорівна Талізїна** (розробляли основні положення теорії поетапного формування розумових дій), **Данїїл Борисович Ельконін**, **Василь Васильович Давидов** (розробляли теорію розвивального навчання), **Наталія Олександрівна Менчинська**, **Дмитро Миколайович Богоявленський** (розробляли концепцію екстеріоризації знань), **Георгій Кіріллов Лозанов** (розробив концепцію сугестопедії), **Галина Олександрівна Китайгородська** (запропонувала метод активізації резервних можливостей особистості), **Шалва Олександрович Амонашвілі** (автор гуманно-особистісного підходу до дітей в освітньому процесі) тощо.

Аспекти психології навчання і виховання дітей різного віку досліджують **сучасні українські науковці** Сергій Дмитрович **Максименко**, Іван Дмитрович **Бех**, Олександр Васильович **Киричук**, Георгій Олексійович **Балл**, Валентин Олексійович **Моляко**, Тетяна Михайлівна **Титаренко** та ін.

Наразі також відчутною є підвищена увага до **вивчення професійних психолого-педагогічних якостей педагогів**, умов їхнього ефективного особистісно-професійного зростання. Такі питання розглядають Аеліта Капітонівна **Маркова**, Вадим Андрійович **Крутецький**, Віктор Абрамович **Кан-Калік**, Ніна Василівна **Кузьміна**, Сергій Іванович **Болтівець**, Людмила Миколаївна **Карамушка** та ін.

Крім того, цей етап є плідним для розвитку дошкільної педагогічної психології і тісно пов'язаний з діяльністю радянських вчених, учнів та послідовників Льва Семеновича **Виготського**, зокрема таких як Олександр Васильович **Запорожець** (досліджував довільні дії, розвиток сприймання і мислення, формування емоцій і почуттів у дошкільників), Даніїл Борисович **Ельконін** (вивчав розвиток дітей в ігровій діяльності), Лідія Іллінічна **Божович** (зосереджувалася на проблемах формування особистості дитини, її готовності до навчання в школі), Майя Іванівна **Лісіна** (вивчала проблеми спілкування дорослих з дитиною з перших років її життя), Леонід Абрамович **Венгер** (досліджував образне і логічне мислення дітей, розробив програми розвивального навчання для дошкільників), Микола Миколайович **Поддяков** (розробив власну оригінальну теорію пізнавального розвитку дитини дошкільного віку), Ганна Олександрівна **Люблінська** (зосереджувалася на психологічних аспектах виховання дошкільників) та ін.

Протягом кількох останніх десятиліть в Україні сформувалися наукові школи послідовників вищезазначених вчених. Так, у нашій країні різні аспекти педагогічної психології досліджують **науковці науково-дослідних інститутів** (НДІ проблем виховання, НДІ проблем професійної освіти, НДІ дефектології тощо), які виникли поряд з найстарішим центром розвитку психолого-педагогічної науки – **Інститутом психології імені Г. С. Костюка**

НАПН України (заснований у 1945 році). У цих інститутах активно розробляють нові ідеї у галузі дошкільної педагогічної психології, які спрямовані на вирішення актуальних проблем у дошкільній освіті (психологічні основи інклюзивної освіти, питання інновацій у навчально-виховному процесі освітніх закладів, психологічна підготовка дітей до школи тощо).

Зокрема, в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України психологічні проблеми дошкільної освіти вивчали Неоніла Костянтинівна **Балацька**, Віра Кіндратівна **Котирло**, Світлана Євгенівна **Кулачківська**, у яких і нині є відомі послідовники та однодумці (Тамара Олександрівна **Піроженко**, Світлана Олексіївна **Ладивір**, Світлана Павлівна **Тищенко**, Олена Леонтіївна **Кононко**, Юлія Олексіївна **Приходько** та ін.).

6. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками. Єдність педагогічної та вікової психології.

Як галузь психологічної науки педагогічна психологія має тісні міжпредметні зв'язки з такими психологічними дисциплінами як:

- **загальна психологія** є базовою наукою для педагогічної психології, оскільки активно надає свої наукові факти щодо специфіки, структури й проявів окремих психічних функцій як об'єктів психолого-педагогічного дослідження;
- **соціальна психологія** надає педагогічній психології можливості глибшого розуміння закономірностей педагогічної взаємодії як окремого випадку соціальної взаємодії, для якої є властивими всі основні соціально-психологічні особливості спілкування та взаємодії людей між собою й з групами;
- **вікова психологія** має з педагогічною психологією єдиний об'єкт дослідження (людина та її онтогенез у соціальних умовах), надає їй факти онтогенетичного розвитку дитини та можливості врахування їх у педагогічному процесі;
- **педагогіка** ознайомлює педагогічну психологію з новітніми досягненнями та особливостями педагогічної дійсності, загальної

дидактики як відправного моменту досліджень із педагогічної психології;

- **патопсихологія, дефектологія** збагачують педагогічну психологію інформацією про психологічні особливості дітей з особливими потребами з метою їх оптимального навчання і виховання, застосування можливостей інклюзивної освіти.

7. Принципи і методи дослідження педагогічної психології.

Як і будь-яка наука, педагогічна психологія має свої принципи і методи дослідження.

Педагогічна психологія насамперед ґрунтується на загальнофілософських принципах (усезагального зв'язку явищ об'єктивного і суб'єктивного світу; розвитку; єдності теорії і практики; конкретно-історичного підходу до аналізу явищ); **загальнопсихологічних принципах** (детермінізму; єдності психіки і діяльності; суб'єктності; особистісного підходу; саморозвитку) та **спеціальних принципах**.

Основними спеціальними принципами педагогічної психології є:

- **принцип соціальної доцільності** полягає у відповідності досягнень психолого-педагогічної науки запитам конкретного суспільства, створенні освітніх систем, які б надавали дитині такі знання і виховували такі її особистісні якості, які найбільше цінуються у даному суспільстві;
- **принцип обґрунтованого застосування навчально-виховних і розвивальних впливів на дітей**, що полягає у відповідності цих впливів їх природним особливостям, потребам, актуальному стану розвитку і т.д.;
- **принцип індивідуального прогнозування становлення особистості в умовах організаційних і дезорганізаційних чинників соціального впливу**, що полягає у передбаченні педагогом наслідків навчально-виховних впливів на кожну конкретну дитину з метою забезпечення збереження її психічного здоров'я;

- **принцип рівноправності та різнопланової взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу**, що передбачає різнобічне формування особистості дитини в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Педагогічна психологія, як і більшість інших психологічних наук, насамперед використовує у власних дослідженнях **універсальні групи методів**, виокремлені **Б. Г. Ананьєвим** у праці «Про методи сучасної психології»:

1. **Організаційні** полягають у визначенні мети, структури й процедури дослідження, доборі його методичного складу та підготовці до нього (*порівняльно-зрізовий, лонгітюдний та комплексний методи*).
2. **Емпіричні** полягають у здобутті знань про об'єкт вивчення дослідним шляхом (*спостереження, експеримент, опитувальні, праксометричні методи* тощо).
3. **Методи обробки даних** — *методи математично-статистичного та якісного аналізу емпіричних фактів* (кількісний і якісний аналіз).
4. **Інтерпретаційні методи** полягають в узагальненні досліджуваних явищ, з'ясуванні їх суті.

Найбільш поширеними в дошкільній педагогічній психології є емпіричні методи, насамперед такі:

- **Спостереження** полягає у цілеспрямованому сприйнятті об'єкта спостереження з наступною систематизацією фактів і формулюванням висновків. У дошкільній педагогічній психології використовується здебільшого **психолого-педагогічне спостереження**, що є найбільш застосовуваним і доцільним при вивченні дошкільників. *Спостереження вимагає певних знань і підготовки: треба точно знати, що і як спостерігати, вміти помічати всі зовнішні прояви (дії, рухи, мову, міміку), а головне – навчитися правильно тлумачити психологічне значення цих зовнішніх проявів.* Вивчення психіки дитини не повинно зводитися до випадкових спостережень окремих дій, висловлювань. Тільки систематичне, ретельно продумане вивчення ряду вчинків і

висловлювань може виявити особливості її психіки, встановити закономірності розвитку і зміни.

Спостереження проводять у природних умовах, без втручання в діяльність дитини. Вчинки і слова дітей детально записують у протоколах, а потім аналізують. Записи можуть бути суцільними і вибіркковими. Суцільні записи використовують, наприклад, при вивченні індивідуальних особливостей певної дитини, її поведінки протягом дня. Вибірковий запис використовують тоді, коли потрібно знати лише окремі прояви психічної діяльності.

Педагогу для пізнання дітей необхідна спостережливість. Досвідчений педагог за незначними зовнішніми показниками може визначити психічний стан дитини. Завдяки спостереженням за зовнішніми проявами, вихователь певною мірою здатний передбачити поведінку дитини. Цінний матеріал дають *щоденники батьків*, що відображають розвиток дитини. Систематично заповнений щоденник дає змогу простежити відносно повну історію розвитку дитини. Інші методи не можуть дати такої повної картини розвитку, в якій можна було б простежити формування психічних якостей, виникнення і розвиток окремих психічних процесів.

Одним із різновидів спостереження є самоспостереження. Це вивчення психіки на основі спостереження за власними психічними явищами. Самоспостереження слід систематично проводити педагогам для глибшого пізнання себе з метою професійного вдосконалення.

- **Вивчення продуктів діяльності дітей (праксометричний метод)** полягає в інтерпретації змісту і техніки виконання матеріальних і духовних предметів, що створені дітьми. Цей метод ґрунтується на принципі проєкції, тобто кристалізації у продуктах діяльності дитини її психічної активності та особистісних якостей, і дає змогу отримати цінні висновки про рівень сенсомоторного, інтелектуального та особистісного розвитку дитини, про її емоційний стан, інтереси, творчі здібності та схильності.

Вихователям на практиці можна використовувати цей метод у формі *аналізу дитячих малюнків, творчих розповідей, аплікацій, виробів з пластиліну, паперу* тощо. Крім того, за результатами дослідження продуктів діяльності дітей можна зробити певні висновки і про самого вихователя: на скільки він може зацікавити дитину, які методичні прийоми він використовує під час здійснення навчально-виховних впливів на дітей.

- **Опитування** використовують в педагогічній психології у вигляді *бесід, анкетувань та експертних оцінок*.

Бесіда є найдоцільнішим опитувальним засобом у роботі з дітьми дошкільного віку, дає змогу у вільній, невимушеній формі виявити когнітивні можливості, емоційний стан дитини, мотиви діяльності, вподобання, ціннісні орієнтації, стан взаємин у сім'ї з батьками.

Анкетування у педагогічній психології використовують переважно для *опитування батьків дітей та вихователів* з метою визначення їх індивідуального стилю діяльності і сімейного виховання.

Експертне оцінювання полягає у залученні до інформації про явище, що вивчається, думок компетентних осіб (психологів, педагогів), які підтверджують і доповнюють одна одну, що дає змогу дійти об'єктивного висновку про особливості предмета дослідження.

- **Експеримент** полягає у штучному створенні умов для дослідження психічних явищ. **За формою проведення** виділяють *природний і лабораторний експеримент*.

Природний експеримент проводять в умовах звичної для випробуваного діяльності (на заняттях, у грі). Педагог може широко використовувати цей метод у своїй роботі. Зокрема, змінюючи форми і методи навчання, можна виявити, як вони впливають на засвоєння матеріалу, особливості його розуміння і запам'ятовування.

Лабораторний експеримент проводять в спеціально створених умовах. Зокрема, особливості пізнавальних процесів можна вивчати за допомогою спеціально створеної апаратури. У педагогічній психології такий вид

експерименту практично не використовують, оскільки виникає проблема застосування отриманих в лабораторних умовах даних у педагогічній практиці.

За ступенем втручання в об'єкт дослідження психолого-педагогічні експерименти поділяють на констатувальні та формувальні. У констатувальному експерименті лише встановлюються певні факти, **формувальний експеримент** передбачає цілеспрямований вплив на досліджуваний об'єкт з метою його перетворення. Саме шляхом природного формувального експерименту в дошкільній педагогічній психології впроваджують нові навчально-виховні програми та інновації у дитячому садку: спочатку їх застосовують в окремих закладах, потім поширюють на цілі регіони і, тільки переконавшись у корисності програми, впроваджують її у всій системі освіти.

- **Тестування** полягає у наданні дитині організованої системи психодіагностичних стимулів, на які вона повинна певним чином відреагувати.

У роботі з дошкільниками цей метод має свою специфіку: використовуються переважно **короткі тести з наочними матеріалами**. За допомогою тестів можна скласти уявлення про рівень розвитку певних психічних процесів дитини, її психологічної готовності до шкільного навчання, взаємин у колективі однолітків (переважно за допомогою адаптованих для дошкільників варіантів соціометричних методик) тощо.

Висновок

Сучасна педагогічна психологія є самостійною галуззю наукового пізнання, яка ґрунтується на знаннях загальної, соціальної, вікової психології, психології особистості та педагогічних дисциплін. Власна багаторічна історія її становлення розкриває сутність і специфіку предмета цієї науки, хоча щодо цього існують доволі різні підходи науковців. Наразі виникає необхідність розуміти педагогічну психологію як науку, що вивчає людську психіку та

поведінку в процесі навчання та виховання та застосовує психологічні знання до проблем педагогічного процесу.